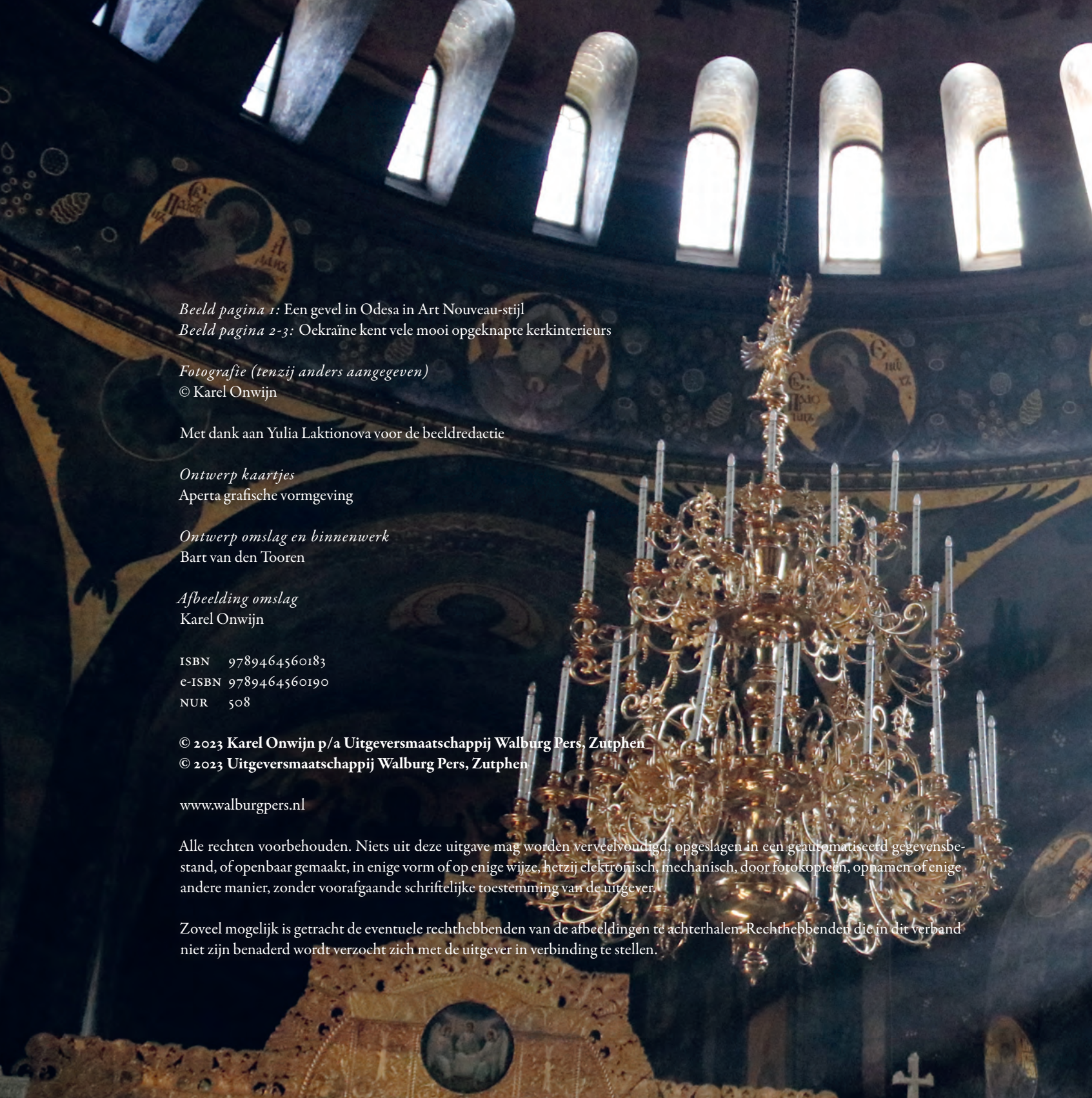

The image shows a detailed view of a building's facade in an Art Nouveau style. The central focus is a decorative balcony or window surround with a scalloped, undulating top edge. This structure is intricately carved with floral motifs, including a central cluster of flowers and a large, stylized floral medallion. Below the balcony, there are two arched niches supported by columns with fluted, floral capitals. The entire facade is rendered in a light, warm tone, possibly terracotta or stucco. The background shows other parts of the building, including windows with dark frames and additional decorative elements like a bird perched on a ledge.

ODE AAN
OEKRAÏNE

The background image shows the interior of a church. A large, ornate, multi-tiered chandelier with many lit candles hangs from the ceiling. The ceiling is dark with several arched windows that let in light. There are religious murals or frescoes on the walls, including one of a seated figure. The overall atmosphere is dimly lit and historical.

Beeld pagina 1: Een gevel in Odesa in Art Nouveau-stijl
Beeld pagina 2-3: Oekraïne kent vele mooi opgeknapte kerkinterieurs

Fotografie (tenzij anders aangegeven)

© Karel Onwijn

Met dank aan Yulia Laktionova voor de beeldredactie

Ontwerp kaartjes

Aperta grafische vormgeving

Ontwerp omslag en binnenwerk

Bart van den Tooren

Afbeelding omslag

Karel Onwijn

ISBN 9789464560183

e-ISBN 9789464560190

NUR 508

© 2023 Karel Onwijn p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

KAREL ONWIJN

ODE AAN
OEKRAÏNE

CULTUURHISTORISCHE ACHTERGRONDEN
BIJ EEN CONFLICT

Het Petsjersk Lavra Holenklooster in Kyiv

© Photobank / Adobe

INHOUD

Woord vooraf 7

1. Observaties in een veranderend universum 10
2. Geografische verkenning van een uitgestrekt gebied 35
3. De wording van Oekraïne door de eeuwen heen 73
4. Culturele wortels en de schone kunsten 133
5. Maatschappelijke tradities en omgangscultuur 189

Literatuurlijst (Nederlandstalig) 219

Register 222

WOORD VOORAF

Op de ochtend van 24 februari 2022 valt Rusland van drie kanten met grof geweld Oekraïne binnen. Naast de massale vernietiging van Oekraïense steden en infrastructuur worden er ook op onvoorstelbaar grote schaal onschuldige burgers vermoord. Het doet extreem veel pijn om te zien hoe dit land doelbewust door Rusland wordt vernietigd.

Ik ben net een paar maanden terug van een van mijn rondreizen door Oekraïne en heb daar weer veel mensen gezien en gesproken. Ik zoek meteen contact met hen en hoor met pijn in mijn hart hun lotgevallen. De een is naar zijn *datsja* gevlucht, de ander naar het buitenland en weer een ander pakt de wapens op.

Vooraf op het platteland vinden we nog veel onverharde wegen

De angst en de Russenhaat is groot, nooit eerder heb ik zulke extreme verwensingen van Oekraïners aan het adres van Russen gehoord, en dat is heel begrijpelijk. Rusland heeft immers maar één doel: de vernietiging van de Oekraïense cultuur en het russificeren van de Oekraïners. In de praktijk zou dit de terugkeer betekenen naar een door Russen geleid autoritair regime, zoals dat tot in de jaren 80 van de vorige eeuw in Oekraïne heeft bestaan. Dit zou ook de afschaffing van de burgerlijke vrijheden betekenen die de Oekraïners nu juist de afgelopen jaren met zoveel moeite hebben verworven. Kortom, er staat voor hen heel veel op het spel.

Al sinds de tweede helft van de jaren 80 reis ik met enige regelmaat door Oekraïne. Ik heb van dichtbij meegeemaakt hoe deze samenleving langzaam maar zeker ten positieve is veranderd. Terwijl ik de eerste periode voor-

al een passieve bevolking aantrof die de toenmalige bureaucratie en economische malaise gelaten onderging, heb ik de laatste jaren een burgermaatschappij zien ontstaan van ondernemende en betrokken burgers die elkaar helpen en voor elkaar opkomen.

Ik heb de afgelopen 35 jaar nagenoeg alle uithoeken van het land kunnen bezoeken en altijd uitgebreid met de lokale bevolking kunnen spreken. Oekraïners zijn van nature zeer *open minded* en altijd te vinden voor een uitgebreid gesprek over politiek en cultuur, maar ook over hun persoonlijke leven. Ik sprak met hen in verschillende hoedanigheden, uiteenlopend van student, onderzoeker en journalist tot reisgidsschrijver en reis-leider van kleinschalige cultuurreizen. Ik voerde deze gesprekken meestal in het Russisch dat in de meeste regio's altijd de *lingua franca* was van Oekraïners met niet-Oekraïners.

Naast het nodige en terechte geklaag over de politiek en de corruptie, was er ook altijd veel ruimte voor enthousiaste verhalen. Ze vertelden mij honderduit over hun familie, hun culturele tradities, hun woonomgeving en natuurlijk over hun datsja waar ze traditiegetrouw hun eigen groente en fruit telen en waarvan ze mij altijd graag iets van lieten proeven. Kortom, Oekraïners zijn in mijn ervaring hartelijke en gastvrije mensen met een warm hart voor familie en natuur.

Ik was daarom altijd verbaasd hoe negatief het beeld in Nederland was over Oekraïne. Zonder er ooit geweest te zijn, wist men mij altijd te vertellen wat voor een vreselijk land het was waar je leven niet zeker zou zijn. Je zou er struikelen over het nucleaire afval, overal

besprongen worden door prostitués en een grote kans hebben hiv-positief te worden. Televisieprogramma's als *Negatief reisadvies* en *Bestemming onbekend* benadrukten dit negatieve imago nog eens extra. Zelfs tijdens de interculturele trainingen en colleges aan hogeschool en universiteit die ik op een gegeven moment ging geven, merkte ik hoe diep geworteld dit beeld was.

Ondanks al dit negativisme slaagde ik er rond het EK 2012 in om een uitgever over te halen mij de eerste Nederlandstalige reisgids over dit land te laten schrijven. Dit was in vrije korte tijd na verschijning uitverkocht en ik mocht al snel aan een tweede editie gaan schrijven. Gelukkig bleken toen ook al wat mensen met eigen ogen te willen zien hoe het land eruitzag. Deze toenemende interesse merkte ik ook bij het groeiend aantal inschrijvingen voor mijn cultuurreizen naar Oekraïne en bij de vele cursussen die ik de laatste jaren over dat land gaf bij de HOVO (Hoger Onderwijs Voor Ouderen).

Het negatieve imago van Oekraïne is inderdaad sinds de Maidan-gebeurtenissen, maar vooral sinds de Russische inval in 2022 een stuk kleiner geworden en heeft zelfs deels ruimte gemaakt voor sympathie. Dit laatste is mede te danken aan de vele indringende en vaak zeer degelijke reportages die de Nederlandse media maken over de huidige oorlog. Wel merk ik dat nog altijd weinig mensen beschikken over enige algemene basiskennis over Oekraïne. .

Dit boek is mede bedoeld om in deze kennisleemte te voorzien. Het is feitelijk een eerste brede kennismaking met de geografie, geschiedenis en cultuur van dit land. Hoofdstuk 1 is van persoonlijke aard: op basis van 35

jaar eigen observaties laat ik zien hoe Oekraïne in deze periode fundamenteel is veranderd. Hoofdstuk 2 laat zien dat het het grootste land van Europa is en dat het op de grens van Europa en Rusland ligt. We maken hier ook kennis met de enorme diversiteit aan landschappen, etnische groepen en religies in het land. Hoofdstuk 3 loopt in zevenmijlslaarzen door de geschiedenis van Oekraïne heen en toont aan dat het land van oudsher multicultureel is: het heeft naast Russische ook altijd Europese en zelfs Ottomaanse invloeden gekend. Deze diversiteit zien we ook terug in hoofdstuk 4, dat over de Oekraïense kunsten handelt. Dit laat zien dat het land een sterke eigen culturele traditie kent, wat zich vertaald in een hoog niveau van authentieke schone en uitvoerende kunsten, zowel in de schilderkunst en de literatuur als in de muziek. Het afsluitende hoofdstuk 5 staat uitgebreid stil bij de maatschappelijke tradities en omgangscultuur in het land.

Er is in dit boek ten slotte ook veel ruimte gemaakt voor foto's die ik de afgelopen jaren in Oekraïne heb gemaakt. Ik hoop hiermee de enorme diversiteit en de authenticiteit van het land nog meer te kunnen tonen. Bovendien herinneren ze ons eraan welke positieve uitstraling Oekraïne had totdat de Russen besloten in februari 2022 hieraan een einde te maken.

I .

OBSERVATIES IN EEN VERANDEREND UNIVERSUM

10

Ik reis al sinds de tweede helft van de jaren '80 van de vorige eeuw met enige regelmaat door Oekraïne. Ik heb in de loop van de afgelopen 35 jaar kunnen zien hoe dit land in positieve zin is veranderd, zowel wat betreft de leefomgeving als mentaliteit. Terwijl ik tijdens mijn eerste reizen nog een passieve bevolking aantrof die gelaten de toenmalige sovjetbureaucratie en economische malaise onderging, zag ik tijdens mijn laatste bezoeken – de allerlaatste was in oktober 2021 – een ondernemend volk dat hard aan het werk was en ondanks de permanente Russische dreiging en de endemische corruptie niet bij de pakken neerzat.

Uiteraard is dit proces niet in een rechte lijn omhoog verlopen – er waren vele politieke en economische crises en er zijn nogal wat regionale verschillen – maar ik durf wel te stellen dat er op het Oekraïens grondgebied nog nooit sprake is geweest van zo'n sterk Oekraïens zelf-

bewustzijn en zelfvertrouwen als in de periode voorafgaand aan de Russische inval in februari 2022. Ondanks, of misschien wel dankzij, de aanhoudende massale Russische aanvallen en excessen zijn die alleen maar toegenomen.

Dat is best opvallend. Mijn eerste reizen door in Oekraïne aan het eind van de jaren '80 en in de jaren '90 vielen samen met vergelijkbare reizen en verblijven in veel andere (voormalige) Sovjetstaten. In de meeste van deze landen trof ik toen een veel sterker nationaal zelfbewustzijn aan. Men bouwde na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 actief aan een nieuwe manier van samenleven. Daarbij was er meteen veel ruimte voor zelfstandig ondernemerschap en brak men ook veel nadrukkelijker met de vroegere levensstijl. Dit betekende ook dat de symbolen van de vroegere Sovjet-Russische overheersers, zoals monumenten, overal weggehaald

werden en dat plaats- en straatnamen die naar dit verleden verwezen hernoemd werden. In Oekraïne gebeurde dit aanvankelijk maar mondjesmaat.

Hierin liepen de Baltische landen natuurlijk voorop, maar ook in landen als Georgië en Armenië gebeurde dat. Zelfs in Rusland zag ik in de jaren '90 een sterkere breuk met het Sovjetverleden en -mentaliteit dan in dezelfde periode in Oekraïne. Dat had natuurlijk alles te maken met het feit dat in Moskou wel een nieuwe generatie hervormingsgezinde machthebbers aan de macht was gekomen die structurele economische hervormingen doorvoerde, terwijl dit in Kyiv niet het geval was.

Sovjet-Oekraïne was onderdeel van de Sovjet-Unie.

1. Oekraïne; 2. Rusland; 3. Estland; 4. Letland;
5. Litouwen; 6. Belarus; 7. Moldavië; 8. Georgië;
9. Armenië; 10. Azerbeidzjan; 11. Turkmenistan;
12. Oezbekistan; 13. Tadzjikistan; 14. Kazachstan;
15. Kirgizië

'KLEIN-RUSSEN'

Tegelijkertijd bleef in Rusland een aanzienlijk deel van de bevolking geloven in het idee dat Rusland een superieure natie is en dat de na 1991 afhankelijk geworden Sovjetstaten eigenlijk bij Rusland hoorden. In hun ogen zou vooral Oekraïne geen eigen bestaansrecht hebben en

zijn Oekraïners eigenlijk gewoon Russen, ‘Klein-Russen’, die een Russisch dialect spreken het ‘Klein-Russisch’. De eerste periode dat ik Oekraïne bezocht, deed ik dit vanuit Moskou en zeker helemaal in het begin in gezelschap van een of meer Russische reisgenoten. Ook toen al was dit idee onder Russen wijdverbreid. Toen ik bijvoorbeeld vertelde dat ik een verhaal had geschreven over de nationale geschiedenis en identiteit van Oekraïne, keken zij mij meewarig aan en zeiden dat dit geen serieus te nemen thema was.

Toen Vladimir Poetin in 2000 president werd en hij dit idee geleidelijk steeds meer opnam in zijn staatsideologie, was ik dus niet verrast. Vanaf dat moment zou Rusland zich steeds actiever en openlijker bemoeien met de binnenlandse politiek van Oekraïne en proberen er steeds meer grip op te krijgen. In Oekraïne was er in die periode juist sprake van een omgekeerd proces, dat steeds meer trekjes kreeg van een soort dekolonisatieproces. Steeds meer Oekraïners worden zich bewust van de afhankelijkheidsrelatie met Rusland en het autoritaire en ondemocratische karakter ervan. Een groeiend aantal Oekraïners bezoekt Europa en neemt de daar aangetroffen waarden en normen mee terug naar hun land. Dit leidt langzaam maar zeker tot een emancipatieproces, waarbij de Oekraïners steeds vaker het lot in eigen hand proberen te nemen en zich ook steeds meer afkeren van autoritaire structuren.

Dit leidt in 2004 onder meer tot de Oranjerevolutie en in 2014 tot de Maidanrevolutie, die zich beide keren tegen de autoritaire pro-Russische leiders. In beide gevallen pleit men openlijk voor aansluiting bij Europa en

Winter in het noordelijk gelegen oude stadje Tsjernihiv

